

ISSN 2415-8011

Соціальна робота в Україні: теорія і практика

науково-методичний журнал № 1–2

Київ 2017

Соціальна робота в Україні: теорія і практика

Науково-методичний журнал
Видається щоквартально

№ 1–2, 2017
січень–червень

Свідectво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації серія КВ № 15517-4089 ПР від 18.08.2009 р.

Рекомендовано до друку вченою радою факультету соціально-психологічних наук та управління Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова від 23.06.2017 р., протокол № 9.

Внесено до Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук (педагогічні науки/соціальна педагогіка), затвердженого постановою президії ВАК України від 14.04.2010 р. № 1-05/3.

Співзасновники:

Всеукраїнська громадська організація “Ліга соціальних працівників України”, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Благодійна організація “Фонд соціальної роботи”.

Редакційна колегія

Толстоухова С. В. — к. пед. н., доцент, заслужений працівник соціальної сфери України, *шеф-редактор*

Ярошенко А. О. — д. філос. н., професор, *головний редактор*

Шаповалова Т. В. — к. екон. н., доцент, заслужений працівник освіти України

Осетрова О. О. — д. філос. н., професор

Бутченко Т. І. — д. філос. н., професор

Шандрук С. К. — д. філос. н., професор

Агарков О. А. — к. соціол. н., доцент

Гусак Н. Є. — к. соціол. н.

Ярошенко О. Г. — д. пед. н., професор, заслужений працівник освіти України

Тополь О. В. — д. філос. н., професор

Кобилянська Л. С. — к. філос. н.

Максимова Н. Ю. — д. психол. н., професор

Патинок О. П. — к. психол. н., професор

Пеша І. В. — к. пед. н., доцент

Трубавіна І. М. — д. пед. н., професор

Ткач І. Я. — к. філос. н., доцент

Харченко С. Я. — д. пед. н., професор, заслужений діяч науки і техніки України

Уварова С. Г. — психоаналітик, президент Української асоціації психоаналізу — Європейської конфедерації психоаналітичних психотерапій, член Всесвітньої Ради з Психотерапії

Emilia Janigova — doc. Ph Dr. Ing, The Catholic University in Ruzomberok (Словаччина)

Edyta Sadovska — Rector, PhD — Wyhzca Szkoła Lingwistyczna w Czectochowie (Польща)

Голубенко Т. О. — к. пед. н., доцент, відповідальний секретар

У номері

СОЦІАЛЬНА ОСВІТА: наукові дослідження

- Ковчина І. М.* Професійна підготовка майбутніх фахівців у галузі охорони здоров'я в умовах університетської освіти 5
- Атрощенко Т. О.* Соціально-педагогічна діяльність учителя в умовах поліетнічного регіону 13
- Повідайчик О. С.* Розробка моделі підготовки майбутніх соціальних працівників до науково-дослідницької роботи 21
- Войтовська А. І.* Гендерні аспекти соціалізації студентства 31

ПРАКТИКА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

- Боделан М. В.* Критеріальний апарат з діагностування функціональної компетентності майбутніх соціальних працівників щодо вуличної соціальної роботи 39
- Булеза Б. Я.* Деякі аспекти медико-соціальної роботи з молоддю, яка вживає наркотики 47
- Мешан І. В.* Самотність людей похилого віку як проблема соціальної роботи в громаді 56
- Житинська М. О.* Практика застосування елементів ейдетики у процесі навчання людей похилого віку в умовах університету третього віку 68

МЕНЕДЖМЕНТ У СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ

- Полівко Л. Ю., Ярошенко А. О.* Посередництво як форма соціальної роботи з національною меншиною ромів 75

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

<i>Sadowska Edyta</i> Social worker in the wind of change	83
<i>Козубовська І. В., Шпенюк С. З.</i> Освітня і дозвіллева діяльність людей похилого віку у Великій Британії	94
<i>Шерман О. М.</i> Особливості соціальної політики в країнах Близького Сходу	103
<i>Vongrej Marian</i> ARROW AS A SYMBOL OF (SOCIAL) BUSINESS MODEL – INTRODUCTION TO THE AREA OF ECONOMICS	111

УДК 37.011.3-051:323.1

*Атрощенко Т. О.,
к. пед. н., доцент,
кафедра педагогіки
дошкільної та початкової освіти
педагогічний факультет,
Мукачівський
державний університет
(Мукачево, Україна)*

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ УЧИТЕЛЯ В УМОВАХ ПОЛІЕТНІЧНОГО РЕГІОНУ

У статті розкриваються особливості соціально-педагогічної діяльності майбутнього вчителя в умовах поліетнічного регіону. Уточнено сутність і зміст понять “педагогічна діяльність”, “соціально-педагогічна діяльність” та “поліетнічний регіон”. Визначено головний критерій та умови, що забезпечують ефективність соціально-педагогічної діяльності учителя в поліетнічному регіоні.

Ключові слова: *інтолерантність, міжетнічна толерантність, педагогічна діяльність, поліетнічний регіон, полікультурна освіта, регіон, соціально-педагогічна діяльність.*

В статье раскрываются особенности социально-педагогической деятельности будущего учителя в условиях полиэтнического региона. Уточнена сущность и содержание понятий “педагогическая деятельность”, “социально-педагогическая деятельность” и “полиэтнический регион”. Определены главный критерий и условия, обеспечивающие эффективность социально-педагогической деятельности учителя в полиэтническом регионе.

Ключевые слова: *интолерантность, межэтническая толерантность, педагогическая деятельность, полиэтнический регион, поликультурное образование, регион, социально-педагогическая деятельность.*

The features of social and pedagogical activity of the future teacher in the conditions of multiethnic region have been disclosed in the article. The essence and meaning of “pedagogical activities”, “social and pedagogical activities” and “multi-ethnicregion” has been confirmed. The main criteria and conditions that ensure the effectiveness of social and educational activities of the teacher in the multiethnic region have been defined.

Keywords: *intolerance, interethnic tolerance, pedagogical activities, multiethnic region, multicultural education, region, social and pedagogical activities.*

Постановка проблеми. Однією з найбільш складних соціальних проблем сучасного суспільства є загострена проблема взаємин між людьми різних національностей і етносів. Україна, яка є полікультурною державою, своїми добросусідськими відносинами і віротерпимістю декларує принципи толерантності та шляхи запобігання міжетнічним конфліктам. Однак, до відкритого протистояння призводять суперечності, що виникають між зростанням національної самосвідомості етносів і народів та їхнім прагненням до згуртованості, до міжетнічної інтеграції, а також до встановлення єдиного культурного, економічного й інформаційного простору.

Висока проникність національних кордонів, підвищення інтенсивності, обсягу та швидкості культурної взаємодії супроводжуються кризою базових цінностей. Наслідки такого розвитку глобалізації можуть привести до уніфікації культур за принципом встановлення домінуючого положення культури тієї країни, яка з економічної точки зору перевершує всі інші. Разом з тим висловлюється все більше думок щодо позитивного характеру розвитку процесів глобалізації – такого процесу, при якому входження в глобальний простір буде здійснюватися з урахуванням різноманіття та рівності культур, шляхом збільшення числа інтегральних зв'язків, що сприяють взаєморозумінню народів, культур, традицій, які входять до діалогу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми полікультурної освіти розкриті в працях вітчизняних та зарубіжних науковців (Д. Бенкс, Г. Дмитрієв, В. Євтух, В. Матіс, С. Нієто, О. Плахотнік, О. Дубасенюк, О. Грива та ін.). Питання професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи висвітлено в працях Н. Бібік, Н. Кузьміної, С. Мартиненко, О. Савченко та ін.; соціальних педагогів – О. Безпалько, О. Гуренко, П. Гусак, Л. Міщик, В. Поліщук та ін. Проте в сучасній педагогічній літературі бракує робіт,

присвячених розкриттю сутності соціально-педагогічної діяльності вчителя в умовах поліетнічного регіону.

Постановка завдань (цілей). Метою статті є аналіз особливостей соціально-педагогічної діяльності вчителя в умовах поліетнічного регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження соціально-педагогічної діяльності вчителя в умовах поліетнічного регіону передбачає також уточнення сутності та змісту понять “педагогічна діяльність”, “соціально-педагогічна діяльність” і “поліетнічний регіон”.

Педагогічна діяльність – це цілеспрямований виховуючий та навчальний вплив учителя на учнів з метою особистісного, інтелектуального та діяльнісного його розвитку, а також основа його саморозвитку та самовдосконалення. Педагогічна діяльність має ті самі характеристики, що й інші види людської діяльності: це цілеспрямованість, вмотивованість і предметність.

Н. В. Кузьміна однією з особливих специфічних характеристик педагогічної діяльності називає продуктивність. Залежно від продуктивності в педагогічній діяльності виділяють п’ять рівнів:

1 – репродуктивний (мінімальний) – педагог вміє передати іншим те, що знає сам;

2 – адаптивний (низький, малопродуктивний) – педагог вміє пристосувати своє повідомлення відповідно особливостям аудиторії;

3 – локально-моделюючий (середній, середньопродуктивний) – педагог володіє стратегіями навчання учнів знанням, умінням, навичкам з окремих розділів курсу (тобто формулювати педагогічну мету, розуміти бажаний результат і добирати систему та послідовність включення учнів в учбово-пізнавальну діяльність);

4 – системно-моделюючий знання учнів (високий, продуктивний) – педагог володіє стратегіями формування необхідної системи знань, умінь і навичок з даного предмету в цілому;

5 – системно-моделюючий діяльність і поведінку учнів (найвищий, високопродуктивний) – педагог володіє стратегіями перетворення свого предмету в засіб формування особистості учня, його потреб у самовихованні, самоосвіті, саморозвитку [6, с. 23].

Психологічний зміст педагогічної діяльності включає мотиви, мету, предмет, засоби, продукт і результат. Предметом педагогічної діяльності є організація навчальної діяльності учнів, яка спрямована на засвоєння предметного соціокультурного досвіду. Результатом педагогічної діяльності повинен бути особистісний індивідуальний

розвиток учня, його вдосконалення. Одним із важливих компонентів педагогічної діяльності є її мотивація.

Аналізуючи феномен соціалізації в контексті категорій культури, Н. Лавриченко акцентує на актуальності процесу “окультурювання особистості як цілеспрямованого формування особистісної культури” в педагогічному аспекті [7, с. 46]. На думку Б. Гершунського, “результативність освіти повинна стати об’єктом підвищеної уваги не лише культурологів за фахом, а й педагогів, які шляхом дедуктивного поширення відповідних змістових компонентів культури зможуть запропонувати ґрунтовні моделі професійної компетентності та загальної грамотності й освіченості” [9, с. 65].

На визначення сутності соціально-педагогічної діяльності (далі – СПД), її змісту, структури, технологій формування тощо значно впливає сучасне розуміння змісту поняття “соціальне”, що слугує в основному предметом вивчення соціології як науки. У філософсько-соціологічній літературі не існує єдиного погляду щодо природи “соціального”, часто пов’язуючи її з діяльністю, дією, суспільними відносинами, суспільною свідомістю, знаннями, духовною субстанцією та іншим. Соціальний (від лат. *socialis* – загальний, суспільний) у “Філософському енциклопедичному словнику” – стосується всього загальнолюдського, тобто того, що пов’язане зі спільним життям людей, різними формами їх спілкування, передусім того, що належить до суспільства і суспільності... Протилежністю є термін “асоціальний” [10, с. 429–430].

Сучасні вітчизняні вчені поняття “соціальність” визначають як комплексну характеристику соціального суб’єкта (людина, група, країна), що “виявляється через індивідуальне позитивно-творче ставлення до соціального буття” й забезпечує реалізацію його індивідуальності від сімейного, етнічного, громадянського до глобального соціуму; мета й інтегрований результат соціокультурного виховання [8, с. 98].

В. Краєвський в обґрунтуванні соціально-педагогічної методології продовжив концептуальні положення про єдність педагогічної науки та практики, закладені в філософії ідеалізму епохи німецького просвітництва (І. Фіхте, Г. Гегель). Дане явище науковець рекомендує розглядати на таких методологічних рівнях: загальнофілософський, загальнонауковий, практична діяльність і конкретно-науковий. При цьому зазначає, що наукова і практична діяльність людини спрямовані на реалізацію соціальної функції виховання зростаючого покоління. Дослідник вказує на те, що пізнання навколишнього світу

потрібно здійснювати через аналіз “єдності у відмінності та відмінностей у єдності”. Складники СПД в її філософському розумінні визначаємо через об’єкти та результати, на основі чого здійснюємо науково-практичне змістове наповнення [5, с. 68].

Правильно організована СПД передбачає орієнтацію на особистість, індивідуальність, розкриття сутнісних сил дитини, надання йому комплексної соціально-психолого-педагогічної допомоги у вирішенні особистісних проблем і, найголовніше, в усвідомленні себе суб’єктом власного життя.

Соціально-педагогічна діяльність завжди повинна бути адресною, спрямованою на конкретну дитину, на рішення її індивідуальних проблем, що виникають у процесі соціалізації, інтеграції в суспільство. Зокрема, вона передбачає і так зване соціальне загартовування дітей, підлітків, тобто розвиток здібності в них вижити у складних ситуаціях, не зламатися, знайти способи подолання труднощів, залишаючись гідною людиною.

І, нарешті, соціально-педагогічна діяльність повинна бути спрямована на формування і розвиток моральних орієнтацій, моральної свідомості, моральних почуттів, соціально значимих установок у життєвому самовизначенні, а значить – і моральної поведінки дитини.

Соціально-педагогічна діяльність починається з постановки мети і завдань, які необхідно вирішити фахівцеві, – сформувати у дитини навички спілкування, які з якої-небудь причини у неї відсутні, допомогти дитині адаптуватися в новому середовищі і т. д. Мета, у свою чергу, визначить зміст діяльності, методи її реалізації та форми організації, які взаємопов’язані між собою.

Погоджуємося з О. Будник, що особистість майбутнього вчителя формується в певному освітньому середовищі, де створено належні умови для реалізації педагогічних здібностей, професійно значущих якостей, практичних умінь і навичок. Відтак, результати вияву цих можливостей залежать від самого суб’єкта соціально-педагогічного процесу, тобто особистості студента (його цілей, потреб, інтересів, мотивів, спрямованості, свободи, оцінки й самооцінки). Тільки глибоко усвідомлені цілі з допомогою адекватних засобів забезпечують результативність майбутньої соціально-педагогічної діяльності на засадах ціннісно-сміслового трактування цілісності, завдяки якій уможливується вихід за межі природних і соціальних реалій [1, с. 50].

Поліетнічний регіон є об’єктом вивчення багатьох наук, зокрема соціології, політології, етнографії, етнопсихології та педагогіки. Узагальнення наукової літератури з проблеми дослідження дозволило

виділити такі основні характеристики поліетнічного регіону: багатонаціональний склад населення; нестабільний склад населення; взаємодія представників різних національностей; взаємний вплив культур представників усіх національностей. Соціально-педагогічна діяльність у такому регіоні має низку особливостей, пов'язаних із специфічністю досліджуваної категорії.

В. Євтух терміном “поліетнічність” визначає ситуацію співіснування у межах однієї структурованої людської спільноти (етнополітичний, етносоціальний організми) осіб різного етнічного походження, носіїв різних етнокультурницьких традицій, етнічного менталітету; “поліетнічний регіон (етнорегіон)” науковець визначає як місцевість, частину території країни, яка населена переважно або досить відчутно представниками тієї чи іншої етнічної спільноти, можливо, кількох таких спільнот; етнічний чинник у такій місцевості відчутно впливає на специфіку її розвитку [3, с. 20].

Н. Якса підкреслює, що регіон – це простір, у якому відбувається соціалізація людини, формування, збереження та трансляція культурних і духовних цінностей, розвиток природних багатств. У зв'язку з цим природно-географічні, соціально-економічні, соціально-демографічні особливості регіону безпосередньо впливають на його освітню політику, а зростання полікультурних тенденцій у регіоні, зокрема в освітньому просторі, відбувається через зростаючі міграційні потоки, посилення міжнародної співпраці та окремі прояви міжнаціональних конфліктів.

Дослідницею доведено, що міжкультурний підхід до професійної підготовки вчителя виступає її теоретико-методологічною стратегією. Основне призначення даного підходу полягає у формуванні у майбутніх педагогів міжкультурної професійної компетентності (цілісного уявлення про сучасний світ та освіту, збагаченні закону наступності, залученні до культурної світової спадщини, визнанні рівності та достоїнства всіх культур і права на культурну самобутність, посиленні ролі вчителя як посередника у спілкуванні учнів з іншомовною культурою тощо). Вважаємо цінною в рамках нашого дослідження розроблену Н. Яксою концептуальну модель професійної підготовки майбутнього педагога до міжкультурної взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Характерною для неї є цілепокладання та свобода вибору, активність, динамічність, паритетність. До пріоритетних цілей полікультурної педагогічної освіти авторкою віднесено формування конкурентоспроможного фахівця, здатного до активної життєдіяльності у багатонаціональному і полікультурному середовищі [11, с. 5].

Головним критерієм соціально-педагогічної діяльності учителя в поліетнічному регіоні є, насамперед, здатність його до роботи в такому середовищі, яке передбачає прагнення й уміння розв'язувати та запобігати міжетнічним проблемам, гармонізувати національні взаємини, виховувати учнів у дусі діалогу культур, розвивати культуру міжнаціонального спілкування, формувати міжетнічну толерантність, співпрацювати з батьками, представниками різних національностей тощо.

Професійна діяльність учителя носить особистісно зорієнтований характер, оскільки спрямована на надання індивідуальної допомоги, вирішення конкретних проблем, що виникають у навчально-виховному процесі школи. Для поліетнічного регіону характерними є проблеми, пов'язані з: інтолерантним ставленням до представників нацменшин, їхніх звичаїв, традицій, світорозуміння тощо; міжетнічними конфліктами на мовному, релігійному та расовому ґрунті і т. п. Сьогодні також гостро стоїть проблема біженців, переселенців, мігрантів, специфіку якої педагог повинен усвідомлювати та враховувати у своїй професійній діяльності.

Як відзначає І. Дзюба, для успішного розвитку Української держави з її поліетнічним населенням у майбутньому важливим є подолання різноманітних стереотипів у етнополітичній сфері, зокрема регіонального походження й характеру [2].

Висновки з проведеного дослідження. Отже, ефективність соціально-педагогічної діяльності учителя в поліетнічному регіоні забезпечується в ході етнокультурної підготовки студентів в умовах вищого навчального закладу, яка визначається такими умовами: етнокультурною спрямованістю навчальних дисциплін, виховних заходів і педагогічної практики; створенням полікультурного освітнього середовища вищого навчального закладу; добровільною участю майбутніх учителів у діяльності різноманітних національних товариств та у волонтерській діяльності.

Література:

1. Будник О. Б. Етнопедагогічна складова професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів початкових класів / О. Будник // Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: зб. наук. праць. – Вип. 27 / редкол.: М. І. Сметанський (голова) та ін. – Вінниця : ТОВ фірма “Планер”, 2009. – С. 49–53.

2. Дзюба І. М. Україна перед Сфінксом майбутнього / І. М. Дзюба. – К., 2001. – С. 25.

3. *Євтух В. Б.* Етнічність : енциклопедичний довідник / В. Б. Євтух ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Центр етноглобалістики. – К. : Фенікс, 2012. – С. 275.

4. *Коротяєв Б.* Формування культури поведінки молодших школярів у поліетнічному середовищі: теоретичний аспект / Б. Коротяєв, М. Ковальова // Професіоналізм педагога: теоретичні та методичні аспекти. – Випуск 1. – 2015. – С. 11–17.

5. *Краевский В. В.* Методология педагогики : пособие для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. – Чебоксары : Изд-во Чуваш. ун-та, 2001. – 244 с.

6. *Кузьмина Н. В.* Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М., 1990.

7. *Лавриченко Н. М.* Педагогіка соціалізації: європейські абрисы / Н. М. Лавриченко. – К. : ВіРА ІНСАЙТ, 2000. – 444 с.

8. *Рижанова А. О.* Соціальність / А. О. Рижанова // Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. – 2-ге вид. / за заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. – К., Сімферополь : Універсум, 2013. – С. 98–101.

9. *Философия образования* / Б. С. Гершунский. – М. : Флинта, 1998. – 428 с.

10. *Философский энциклопедический словарь.* – М. : ИНФРА-М, 1998. – 576 с.

11. *Якса Н. В.* Професійна підготовка майбутніх учителів до взаємодії суб'єктів освітнього процесу в умовах полікультурності Кримського регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д. пед. наук: 13.00.04 / Н. В. Якса – К., 2009. – 46 с.

Адреса редакції:

Всеукраїнська громадська організація
“Ліга соціальних працівників України”
вул. Фролівська, 1/6, 2-й поверх, Київ-70, 04070
тел./факс 238-65-20
e-mail: lswu@ukr.net

Розповсюджується безкоштовно

Редакція журналу:

Толстоухова С. В., к. пед. н., доцент – шеф-редактор
Ярошенко А. О., д. філос. н., професор – головний редактор
Ткач І. Я., к. філос. н., доцент
Голубенко Т. О., к. пед. н., доцент – відповідальний секретар

Коректорська вчитка – Мачужак Н. В.
Комп’ютерний дизайн, верстка – Друзь І. О.

Підписано до друку 26.07.2017 р.
Формат 60x84/16. Гарнітура Schoolbook.
Папір офсетний. Друк офсетний.
Ум. друк. арк. 6,74. Обл.-вид. арк. 7,42.
Наклад 150 прим. Зам. № 260717.

Друк із оригіналу-макета замовника
в ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф”
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб’єктів видавничої справи,
серія ДК № 3464 від 17.04.2009 р. ;
вул. Шевченка, 109 а, м. Ніжин, Чернігівської обл., 16600
факс: (04631) 3-11-08, тел. : (04631) 3-18-03,
e-mail: 0463131284aspekt@ukr.net